

MİR MUHAMMED TAKİ

(میر محمد تقی)

(ö. 1225/1810)

Urdu edebiyatının tanınmış şairi
ve tezkire yazarı.

Hicaz'dan Hindistan'a göç etmiş bir aileye mensup olup Agra'da (Ekberâbâd) dünyaya geldi. Doğum yılıyla ilgili olarak 1134 (1722), 1135 ve 1137 gibi değişik tarihler zikredilmekteyse de dördüncü divanında yeğeni Muhammed Hüseyin'in yazdığı, Leknev'de doksan yaşında iken öldüğüne dair kayıttan 1135'te (1723) doğduğu anlaşılmaktadır (Cemîl Câlîbî, II, 503).

Mîr Muhammed Takî, 1146'da (1733) mutasavvıf olan babası Mîr Ali Müttakî ve babasının yakın dostu Emânullah Dervîş birbiri ardına vefat edince çeşitli güçlüklerle karşılaştı. Bir süre Agra'da iş aradıysa da sonuç alamayınca Delhi'ye gitti (1147/1734). Burada babasının dostu Nevvâb Samsâmüddevele Emîrülümerâ kendisine maaş bağladı. Ancak onun da Nâdir Şah'la yapılan savaşta ölmesi üzerine (1151/1738) bu gelirden mahrum kaldı. Bu olaydan sonra Agra'ya giden Mîr Muhammed karşılaştığı sıkıntılar sebebiyle yine Delhi'ye döndü (1152/1739) ve üvey kardeşi Muhammed Hasan'ın amcası şair Sirâcüddin Ali Han Ârzû'nun yanında kalmaya ve Arapça, Farsça ve şiir dersleri almaya başladı. Bazı kaynaklarda, bu dönemdeki hocaları arasında bulunan Seyyid Saâdet Ali'nin Mîr Muhammed'i Urduca (Rihite) şiir yazmaya teşvik ettiği belirtilmekteyse de onu bu konuda yönlendiren kişinin Ali Han Ârzû olduğunu kaydeden çalışmalar da bulunmaktadır (a.g.e., II, 508-509).

Sünnî olan Ali Han Ârzû'nun, Şîî olması sebebiyle kendisine karşı olumsuz bir tavır sergilemesi veya başından geçen bir aşk macerası yüzünden Ali Han Ârzû'nun evinden ayrıldı. Bu arada karşılaştığı sıkıntılar dolayısıyla akîl dengesi bozulmuşsa da tedavi sonucunda tekrar sağlığına kavuştu. Mîr Muhammed yeni bir hâmi ararken önce Riâyet Ali Han, ardından Nevvâb Bahadır Câvid Han ve Divân Mahânarain Raca Cagal Kışor gibi şahısların hizmetinde bulundu. Nâdir Şah ve daha sonra Ahmed Şah Dürrânî tarafından Delhi'nin yağmalandığı günlerde birkaç defa Delhi'den ayrıldı, ancak gittiği yerlerde istediğini bulamayınca tekrar geri dönmeye mecbur oldu. Delhi'nin 1196

(1782) yılında harap olması üzerine Nevvâb Âsafüddevele'nin davetiyle o dönemde en şaşaalı günlerini yaşamakta olan Leknev'e giderek hayatının geri kalan kısmını bu şehirde geçirdi ve burada vefat etti.

Urdu şiirinin büyük üstatlarından olup kaside, terciibend, terkihibend, rubâî gibi klasik şiirin hemen bütün alanlarında eser veren Mîr Muhammed asıl ustalığını gazel ve mesnevide göstermiştir. Gazelde diğer şairlere öncülük etmiş, Gâlib gibi büyük bir şair dahi kendisinden etkilenmiş ve onu üstadı olarak kabul etmiştir. Gazellerinin dili akıcı ve sade olmakla birlikte bu sadeliğin ardında derin anlamlar saklıdır. Bu yönüyle onu Urduca'nın Şeyh Sa'dî'si olarak nitelendirenler de bulunmaktadır (Râm Babû Saksena, s. 154). Urdu edebiyatının mesnevi türünde de öncülük yapan Mîr Muhammed, aşka dair bir kıssayı Urduca'da mesnevi tarzında kaleme alan ilk şair kabul edilir. Urdu dilinin gelişmesine önemli katkıları olan şairin şiirlerinde kullandığı Farsça terkipler ya da bunların Urduca karşılıkları zamanla halk arasında beğenilerek yayılmıştır.

Eserleri. 1. *Külliyât-ı Nazm-i Urdû (Külliyât-i Mîr)* (nşr. İbâdet Birelvî, Karachi-Lahor 1958). Altı adet Urduca gazel divanı ile kaside, mesnevi, rubâî, terkihibend, terciibend ve "vâsuht"ları ihtiva eden bir eserdir. Kitapta "Deryâ-yı Işk, Şu'le-i Işk, Muâmelât-ı Işk, Cûş-i Işk, Hâb û Hıyâl, Şikâr-nâme" gibi meşhur mesnevileri yer almakta, ayrıca küçük nazımlar, hicviyeler bulunmaktadır. 2. *Zikr-i Mîr* (nşr. Abdülhak, Evrengâbâd 1928). Mîr Muhammed Takî'nin kendi hayat hikâyesini içermektedir. 1186'da (1772) yazılan eser o dönemde meydana gelen olaylardan da bahsetmesi bakımından tarihî bir öneme sahiptir. 3. *Nikâtü's-şu'arâ*. Farsça kaleme alınan eserin yaklaşık 1165'te (1752) tamamlandığı tahmin edilmektedir. Urduca şiir yazar şairlerden bahseden en eski ve en önemli tezkirelerden biri olup eserde 103 şairin kısa hayat hikâyeleri ve şiirlerinden seçmeler yer almaktadır. En son Mahmûd ilâhî tarafından hazırlanarak basılmıştır (Leknev 1984). Mîr Muhammed'in ayrıca yayımlanmamış Farsça bir divanı ve kaynaklarda anılan bir divançesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hakîm Ebû'l-Kâsım Mîr Kudretullah Kâsım, *Macmû'a-i Nağz* (nşr. Mahmûd Şirvânî), Lahor 1933, II, 229-254; M. Mustafa Han Şifte, *Gülşen-i Bî-hâr* (nşr. Kalb Ali Han Fâik), Lahor 1973,

s. 570-595; M. Hüseyin Âzâd, *Âb-ı Hayât*, Lahor 1991, s. 171-193; Muhammad Sadiq, *A History of Urdu Literature*, London 1964, s. 94-101; Seyyid Muhammed Akil Rızvî, *Urdü Meşnevî kâ İrtikâ*, Leknev 1983, s. 92-111; Mahmûd Birîlvî, *Muhtaşar Târîh-i Edeb-i Urdü*, Lahor 1985, s. 70-74; Seyyid Ferzâne, *Nukûş-i Edeb*, Lahor 1986, s. 31-43; Selim Ahtar, *Urdü Edeb kî Muhtaşar Tarîh*, Lahor 1986, s. 102-105; Cemîl Câlîbî, *Târîh-i Edeb-i Urdü*, Lahor 1987, II, 502-648; Nürülhasan Hâşimî, *Dillî kâ Debistân-ı Şâ'irî*, Lahor 1991, s. 155-161; Râm Babû Saksena, *Târîh-i Edeb-i Urdü* (trc. Mîrzâ Muhammed Askerî), Karaçi 1995, s. 135-160; J. A. Haywood, "Mîr Muhammed Takî", *El²* (İng.), VII, 96-97; Seyyid Abdullah, "Mîr Takî Mîr", *İDMİ*, XXI, 926-933. HALİL TOKER

MİR SAİD SULTAN GALİYEV

(1892-1940 [?])

Millî komünizm akımının başlatıcısı, Asya'daki müslüman Türkler'i federal bir sosyalist devlet içinde birleştirmeye çalışmalarıyla tanınan Kazanlı Türk düşünce ve siyaset adamı.

Günümüzde Özerk Başkırđistan'ın Sterlitamak bölgesinde Şipayevo köyünde doğdu. Asıl adı Mîr Said Sultan (G)Aliođlu olmakla birlikte Galiev olarak tanındı. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin dört büyüğünden biridir (diğerleri Lenin, Stalin, Troçki). Öğretmen olan babasının adı Mîr Said Haydar Ali, annesinin adı Aynilhayat Hanım'dır. Hayatına dair bilgiler, daha çok 1923'te kendisinin kaleme aldığı "Ben Kimim" başlıklı otobiyografisine dayanmaktadır (*İzbranniy Trudi*, s. 473-482; ayrıca bk. Kakinç, *Destansı Kuramcı*, s. 35-171). Ailesi Başkırđistan'ın değişik bölgelerinde bulunduktan sonra 1903'te Kırmiskali köyüne yerleşti. Galiev ilk öğrenimini burada tamamladı. 1911'de Kazan'da Tatar Pedagoji Enstitüsü'den mezun oluncu öğretmenliğe başladı ve iki yıl Başkırđistan'ın muhtelif köylerinde öğretmenlik yaptı. Ardından istifa ederek Ufa'da bir kütüphanede çalışmaya başladı. Bir taraftan da Rus edebiyatı klasiklerinin bazılarını Tatarca ve Başkırçaya tercüme ediyordu. 1911-1914 yılları arasında Ufa'da yayımlanan *Ufimskiy Vestnik* gazetesinde yazdığı yazılarla devrim ve yenilikler hakkındaki düşüncelerini açıklamaya başladı. Gazetecilik mesleğine Tatarca *Tormış* (Ufa), *Vakit* (Orenburg), *Koyaş, İl* (Petersburg), *Süz* (Kazan) gazeteleriyle Rusça *Narodniy Uçitel* (Moskova), *Kavkazskoe Slovo*, *Kavkazskaya Kopeyka* (Bakü) gibi gazetelerde Kırmiskali, Kuku-Baş, Kandemir, Timurleng, Sukhoy